

סיפור חוני המעגל - עיון מחדש

מגילת תענית

בעשרים ביה צמו עמא על מטרא ונחת להון.¹

מסכת תענית פרק ג משנה ח

על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן, חוץ מרוב גשמים. מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים, אמר להם: צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו.² התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה? עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו: ריבונו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין, אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. התחילו לירד בזעף, אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקונן, עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שירדו, כך התפלל שילכו להן. אמר להן: צאו וראו אם נמחית אבן הטועים.³ שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה, גזורני עליך נידוי. אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר: "ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך" (משלי כג כה).⁴

תוספתא מסכת תענית (ליברמן) פרק ב הלכה יג

מעשה בחסיד אחד שאמרו לו: התפלל וירדו גשמים. התפלל וירדו גשמים. אמרו לו: כשם שהתפללת וירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: צאו וראו אם עומד אדם בקרן אפל ומשקשק את רגלו בנחל קדרון. אנו מתפללין שלא ירדו גשמים אבל בטוחין שאין המקום מביא מבול לעולם, שנאמר: "ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ" (בראשית ט יא). ואומר: "כי מי נח זאת לי אֶשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֶבֶר מִי נַח עוֹד עַל הָאָרֶץ" (ישעיהו נד ט).⁵

מסכת תענית דף כג עמוד א

תנו רבנן: פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים! התפלל ולא ירדו גשמים.⁶ עג עוגה ועמד בתוכה, כדרך שעשה חבקוק הנביא, שנאמר: "על משמרתני אעמדה ואתיצבה על

¹ הסיפור על חוני המעגל מופיע במספר מקורות, מקצתם נראה להלן. בסכוליון, הנספח למגילת תענית, מופיע הסיפור בנוסח דומה לברייתא "תנו רבנן" שנוביא להלן בגמרא בבלי תענית, שהיא תהיה עיקר דרשתנו. לפיכך, יש שרואים בקטע קצר זה של מגילת תענית את המקור הקדום ביותר, למרות שהוא מזכיר רק באופן כללי תקופת בצורת שהסתיימה בגשם שירד בל' באדר, ולמרות שמלשונו משמע שהצום והתענית גרמו לגשם, לא תפילה של הצדיק. להרחבה בנושא זה, ראה ספרה של [ורד נעם, מגילת תענית, יד בן צבי, תשס"ד](#).

² גם מכאן מביאים ראייה שמדובר בסוף חודש אדר, כבר סמוך לפסח, כפי שהברייתא אומרת להלן: "יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים" ומכאן גם החיבור עם האירוע הנזכר לעיל במגילת תענית. מתבקש עם חיבור עם הבצורת שבימי יואל הנביא שנמשכה גם היא עד סוף אדר, ראה גמרא תענית ה ע"א: "יורה במרחשון ומלקוש בניסן! - אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה, דכתיב ביה: יתר הגזם אכל הארבה וגו'. אותה שנה יצא אדר ולא ירדו גשמים וכו'".

³ ראה בתיאור סיפור חוני המעגל בירושלמי תענית פרק ג הלכה ט: "מה עיסקה דהדא אבן הטועים? אלא כל מאן דהוה מובד מילה, הוה נסב לה מן תמן. וכל דהוה משכח מילה, הוה מייביל לה לתמן. אמר להן: כשם שאי אפשר לאבן הזאת להימחות מן העולם כך א"א להתפלל על הגשמים שילכו להם". ובפירוש המשנה לרמב"ם על משנה זו: "ואבן הטועים, אבן גבוהה היתה בירושלם מכריז עליה כל מי שמצא אבידה עד שיודעו בעלי האבידה ותושב להם, ולפיכך נקראת אבן הטועים".

⁴ אם נניח לרגע את מגילת תענית, ראש לכול המקורות על הסיפור של חוני המעגל היא המשנה במסכת תענית, המביאה את הסיפור אגב הדיון ההלכתי שאין מתפללים על רוב גשמים (על רוב טובה בכלל), כפי שעולה מתשובתו של חוני המעגל לעם: ראו אם נמחית אבן הטועים. מהמשנה מתפתח הסיפור בגמרא בבלי תענית כג ע"א שנוביא להלן שסביבו ייסוב עיקר דברינו. כמו כן מופיע הסיפור בתלמוד הירושלמי תענית פרק ג הלכה ט שחלקו נביא להלן (וראה גם תנחומא כי תבוא ד). ולא נוכל לעמוד על כל ההבדלים בין נקודת המבט הבבלית לארץ ישראלית, רק נעיר פה ושם מהירושלמי על נוסח הבבלי שבו נתמקד. גם את הערותינו לדקויות ההבדלים בין המשנה לברייתא שבבלי, נביא אגב הדיון העיקרי להלן.

⁵ לפני שנמשיך לגמרא ותולדותיה, הרי לנו עוד מקור תנאי המתאר סיפור דומה אם לא זהה לסיפורו של חוני המעגל, אך ללא הזכרת שמו. האם ייתכן שמדובר בעוד צדיק עם סיפור דומה? האם בכוונה לא מוזכר שמו של חוני? כל היכול להחכימו בעניין זה יבורך.

⁶ תחילה מנסה חוני המעגל את כוחו בתפילה ולא נענה! ובנוסח המשנה הדבר חריף יותר שכן שם הוא מצווה את כולם להכניס את תנוריהם בשביל שלא ימוקו בגשם ומתפלל ולא נענה. ובירושלמי הוא מסביר מדוע לא נענה: "אמר ר' יוסי בי ר' בון: שלא בא בענווה". ראה בהמשך הגמרא שם זוגות של חכמים שאחד מבקש גשם ולא נענה ואילו האחר מבקש ונענה. כגון רבי ואילפי, ר' אליעזר ורבי עקיבא (מחדש תפילת "אבינו מלכנו") ועוד. וחוני, בתחילה לא ואח"כ כן.

מצור וגוי"⁷. אמר לפניו: ריבונו של עולם! בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך.⁸ התחילו גשמים מנטפין, אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות.⁹ כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך. אמר: לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שִׁיחִין ומערות.¹⁰ ירדו בזעף, עד שכל טיפה וטיפה כמלא פי חבית ... אמרו לו תלמידיו: רבי, ראינוך ולא נמות. כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם. אמר לפניו: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה.¹¹ ירדו כתיקונן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים. אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה.¹² אף על פי כן, הִבֵּיאוּ לי פר הודאה. הִבֵּיאוּ לו פר הודאה. סמך שתי ידיו עליו, ואמר לפניו: ריבונו של עולם!¹³ עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם - אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה - אינן יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרחה החמה, ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטירות.¹⁴

שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה - גוזרני עליך נידוי.¹⁵ שאילו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך?¹⁶ אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה

⁷ הדרשן נותן לנביא חבקוק את זכות הראשונים לגבי תפילה סגורה מתוך מעגל - "עג עוגה ועמד בתוכה". (ראה רש"י על הפסוק בחבקוק וכן רש"י בישעיהו כא ו מדרש תהלים עז, על איזו משמרת עומד חבקוק - על בבל או על הצלחת הרשעים בעולם). אך עפ"י מדרש אבות דרבי נתן שמורה זכות הראשונים למה, ראה שם נוסח א פרק ט: "באותה שעה עג משה עוגה קטנה ועמד בתוכה וביקש רחמים עליה ואמר איני זו מכאן עד שתפרא מרים אחותי שנאמר אל נא רפא נא לה". ראה דברינו [אל נא רפא נא לה](#) בפרשת בהעלותך.

⁸ חוני המעגל "דוחק" בקב"ה ע"י שבועה בשמו הגדול (גם בכך הקדים אותו משה בחטא העגל, עפ"י הגמרא בברכות לב ע"א) ועל כך ודאי היה חלק מהכעס של שמעון בן שטח שנראה להלן. אמנם "צדיק גוזר והקב"ה מקיים" וגם את זה נראה להלן, אך עדיין חז"ל ביקרו קשות את הגישה המיסטית המעשית של העמדת הקב"ה, נכון יותר מעמדו של הצדיק והאמונה בקב"ה, במבחן דיכוטומי שכזה. ראה דברינו [אם כמות כל האדם ימותון אלה](#) בפרשת קרח. ועדיין יש לחקור אם חוני אמר: "שמך הגדול" (ראה מודים דרבנן) או שמא באמת השתמש בשם המפורש והגדול (והנכבד). המקור המקראי אגב הוא בספר יהושע ז ט במפתח העי: "וימה תעשה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל".

⁹ פירוש: ראינו אותך עושה גדולות, אבל אין הדבר מועיל שלא נמות (שטיינזלץ בעקבות רש"י) וכך צריך להגיד גם לגבי הפעם השנייה להלן. ואולי זהו ביטוי של כבוד לאדם קדוש שזכינו לראותו בחיינו ובחיינו, טרם שנסתלק מהעולם. ראה דברי העם במתן תורה (שמות כ טז, דברים ה כ-כא, "פן נמות") וכן דברי מנוח לאשתו (שופטים יג כב). ואולי גם דברי יעקב כשפוגש את יוסף: "אמנותה הפעם". והמילה "לא" היא בלשון נקייה וכאילו איננה, בדומה לביטוי "על כל צרה שלא תבוא". אולי הכל בסימן שאלה: ראינוך, אדם קדוש כמוך, ולא נמות? עכ"פ במגילת תענית חוני עונה להם: "אמר להם בני אל תמותו". אולי בדומה לאשתו של מנוח שמרגיעה אותו.

¹⁰ שיח כמו שוחה - חפירה בקרקע. גשמים שימלאו את כל הבורות השיחין והמערות. מילוי המערות לא ברור ואולי הכוונה למקוואות של ימים.

¹¹ גשמי ברכה ונדבה הם ביטוי מקראי, ראה יחזקאל לד כו, תהלים סח י. גשמי רצון נראה שהוא לשון חכמים וכאן מקורו.

¹² ראה ראש המשנה בה אנו נמצאים תענית ג ח: "על כל צרה שלא תבוא על הציבור מתריעים עליה חוץ מרוב גשמים". האם כעס שמעון בן שטח על חוני ש"נכנע לדעת הקהל" וביקש שייפסקו הגשמים בניגוד להלכה, או על העניין כולו? ראה יומא כא ע"ב: "נוטה (עשן המערכה ביום הכיפורים) כלפי צפון, עניים שמחים ובעלי בתים עצבים, מפני שגשמי שנה מרובים ופירותיהם מרקיבים. נוטה כלפי דרום, עניים עצבים ובעלי בתים שמחים מפני שגשמי שנה מועטים ופירותיהם משתמרים". וכאן כנראה שכולם ביקשו שיפסיק הגשם. ובירושלמי בסיפור שלנו: "ר' יונה שמעון בר בא בשם ר"י דבר שאפשר לך לומר עליו דיי היא ברכה. רבי ברכיה ר' חלבו רב אבא בר עילאי בשם רב: עד שיבללו שפתותיכם מלומר: דיינו ברכה דיינו ברכה". היינו שאפשר לבקש די על רוב ברכה.

¹³ ובירושלמי הנוסח הוא: ריבוני. מילה אחת. לא "ריבונו של עולם", אלא "ריבוני" שהוא בלשון מאד אינטימית וכבן שמתחטא לפני אביו כפי שאומר לו שמעון בן שטח להלן.

¹⁴ ראה הדיון בגמרא ברכות מ ע"ב אם כמהין ופטירות הם גידולי קרקע או לא: הנודר מפירות הארץ - אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטירות, ואם אמר כל גדולי קרקע עלי - אסור אף בכמהין ופטירות! אמר אביי: מירבא רבו מארעא, מינקי לא ינקי מארעא. ולעצם הנושא, בדומה לחנינא בן דוסא שמחליט מתי ירד גשם ומתי ייפסק, עד שאמר עליו רבי יוסף: "מאי אהניא ליה צלותיה דכהן גדול לגבי רבי חנינא בן דוסא" (יומא נג ב), כך גם חוני המעגל מחזיק את מפתח הגשמים, שהוא אחד משלושה המפתחות שלא נמסרו לשליח (סנהדרין קיג א).

¹⁵ ראה גמרא ברכות יט ע"א שמזכירה אישים נוספים שנוודו או ששקלו לנדותם, כגון: עקביא בן מהללאל ואלעזר בן חנוך שפקפק בנטילת ידיים. ושם נזכר גם ניסיון הטלת הנידוי על חוני המעגל מדין "המגיס דעתו כלפי מעלה". ושם מבקש שמעון בן שטח לנדות גם את תודוס איש רומי שהנהיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים. ושולח לו שמעון בן שטח: "אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נידוי, שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ!" ובירושלמי מועד קטן פרק ג הלכה א: "ביקשו לנדות את רבי מאיר אמר להן איני שומע לכם עד שתאמרו לי את מי מנדין ועל מה מנדין ועל כמה דברים מנדין".

¹⁶ שאליהו נשבע שלא יהיה מטר כעונש לעם ישראל. אילו אתה חיית בתקופת אליהו הייתה עומדת שבועה שלך כנגד שבועתו של אליהו ובין שניכם היה שם שמים מתחלל. (עפ"י רש"י שם). ובין השיטין אנחנו אולי שומעים את דעתו של שמעון בן שטח גם על השבועה של אליהו. לא זה (אליהו) היה צריך להשביע שלא ירד גשם (ואח"כ לעשות את מעשהו החריג בהר הכרמל, ראה דברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא), ולא זה (חוני) היה צריך להשביע שירד גשם, אלא הכל כפי שכתוב בתורה בקריאת שמע: "והיה אם שמוע תשמעו". ראה שוב גמרא סנהדרין קיג א על המפתחות שלא נמסרו לשליח.

לך רצונך, כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו. ואומר לו: אבא, הוליכני לרחצני בחמין, שטפני בצונן, תן לי אגוזים, שקדים, אפרסקים, ורימונים - ונותן לו. ועליך הכתוב אומר: "ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך" (משלי כג כה).¹⁷ תנו רבנן: מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל: "ותגזר אומרך ויקם לך ועל דרךך נגה אורי" (איוב כב כח).¹⁸ "ותגזר אומר" - אתה גזרת מלמטה, והקב"ה מקיים מאמרך מלמעלה. "ועל דרכיך נגה אורי" - דור שהיה אפל הארת בתפילתך. "כי השפילו ותאמר גוה" (שם כט) - דור שהיה שפל הגבהתו בתפילתך. "ישח עיניו יושע" - דור ששח בעונו, הושעתו בתפילתך. "ימלט אי נקי" - דור שלא היה נקי, מלטתו בתפילתך.¹⁹ "ונמלט בבור כפיך" - מילטתו במעשה ידיך הברורין.²⁰

אמר רבי יוחנן: כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה: "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" (תהלים קכו א). אמר: מי איכא דניי שבעין שנין בחלמא?²¹ יום אחד היה הולך בדרך וראה אדם אחד שנטע חרוב. אמר לו: זה (עץ החרוב), עד כמה שנים טוען פירות?²² - אמר לו: עד שבעים שנה. - אמר לו: פשוט לך שאתה חי שבעים שנה? - אמר לו: אותו האיש (כלומר אני) עולם מלא חרובים מצא (מצאתי), כמו ששתלו לי אבותי - כך אני שותל לְבָנֵי.²³

ישב (חוני המעגל), כרך ואכל פיתו ובאה לו שינה וישן. הקיפה אותו שן סלע ונתכסה מן העין וישן שבעים שנה. כאשר קם, ראה אדם אחד שמלקט מן החרובים. אמר לו: אתה הוא ששתלת את העץ הזה? אמר לו: בן בנו אני. אמר לו: שמע מיניה שישנתי שבעים שנה ... הלך לביתו ואמר להם: בנו של חוני המעגל האם הוא חי? אמרו לו: בנו איננו עוד, בן בנו קיים.²⁴ אמר להם: אני הוא חוני המעגל ולא האמינו לו. הלך לבית המדרש ושמע את החכמים שאומרים: מאירות וברורות הלכותינו כבשנות חוני המעגל ... שכל קושיה שהייתה לחכמים היה פותר להם. אמר להם: אני הוא. ולא האמינו לו ולא עשו לו כבוד כראוי לו. חלשה דעתו, ביקש רחמים ומת. אמר רבא: היינו דאמרי אינשי: או חברותא או מיתותא.²⁵

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ג הלכה ט (י)²⁶

¹⁷ ראה גם התיאור של הבן שמוציא את האוכל הטוב (הפיצולין) מפיו של האבא, שמות מא ג על הפסוק: "ויתן אל משה ככלותו לדבר איתו", בתיאור יחס הקרבה של משה עם הקב"ה. שם הוא בחכמה ותבונה ולימוד התורה וכאן בתפילה. קרבת החכם לשכינה מול קרבת הצדיק.

¹⁸ דברי אליפז התימני לאיוב, בסוף פרק כב: "ותגזר אומרך ויקם לך ועל דרךך נגה אורי: כי השפילו ותאמר גוה ישח עיניו יושע: ימלט אי נקי ונמלט בבור כפיך". פסוק זה נדרש במקומות רבים ועל אישים רבים (יעקב, עמרם, משה) באופן חיובי כמבטא את כוחו של הצדיק. וגם על החכם כמבטא את כוחם של חז"ל לתקן תקנות, כגון חנוכה (תנחומא נשא כט). "צדיק גוזר והקב"ה מקיים". ושוב בהקבלה למשה אצל פרעה שמוריד את הברד ומפסיק את הברד כרצונו: "ראה מה חביבים צדיקים לפני הקב"ה, שכל מה שהן עושים וגוזרין הקב"ה עושה" (תנחומא (בבב) וארא כב). נראה שהייתה כאן מחלוקת בין חברי הסנהדרין (בני לשכת הגזית) ובין שמעון בן שטח לגבי מעשיו של חוני המעגל (ואין זו המחלוקת הראשונה ביניהם, ראה סנהדרין יט, דברינו [מלך לא דן ולא דנים אותו](#) בפרשת שופטים).

¹⁹ בני לשכת הגזית משתמשים במילה "בתפילתך". הם ראו במעשהו של חוני המעגל תפילה לכל דבר. ראה הערה 5 לעיל. בני לשכת הגזית, ראשוני הסנהדרין מרככים את ביקורתו הקשה של שמעון בן שטח על חוני המעגל ומנסים "לתווך" בין בעל המופת ותלמידי החכמים.

²⁰ ואולי גם אתה חוני, נמלטת בבור כפיך, שמה שעשית נבע מכוונות טובות וברורות, גם אם חריגות.

²¹ האם יש מי שישן שבעים שנה בחלום? מכאן ואילך נביא את הגמרא בתרגום לעברית של שטיינזלץ.

²² בלשונונו היום היינו משנים את סדר המילים ואומרים: כמה שנים עד שטוען (עושה) פירות?

²³ ראה הסיפור של על אדריאנוס ש"היה עובר באותם שבילים של טבריה וראה אדם זקן אחד עומד, חוצב חציבות לנטוע נטיעות ... אמר לו: בחייך זקן, בן כמה שנים אתה היום הזה? אמר לו: בן מאה שנים. אמר לו: ואתה בן מאה שנים ועומד וחוצב חציבות לנטוע נטיעות! סבור אתה שאתה אוכל מהן? אמר לו: אם אזכה - אוכל, ואם לאו - כשם שיגעו לי אבותי כך אני יגע לבני" (ויקרא רבה כה ה, תנחומא קדושים סימן ח). וכאן, הספקן איננו אדריאנוס שחיק עצמות, כי אם חוני המעגל עושה הנפלאות! עובד אדמה פשוט היה צריך ללמד את חוני המעגל הצדיק עקרון כה בסיסי שדור אחד דואג לבאים אחריו. זאת ועוד, עפ"י תנחומא קדושים סימן ח, המוטיב של נטיעה לדורות יסודו בבריאה עצמה: "אמר להם הקב"ה לישראל: אעפ"י שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע. אלא הו זהירין בנטיעות, שנאמר: ונטעתם כל עץ מאכל. כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם נטעו לבניכם. שלא יאמר אדם: אני זקן ולמחר אני מת, ולמה אני יגע בשביל אחרים? ראה דברינו [כי תבואו אל הארץ ונטעתם](#) בפרשת קדושים.

²⁴ מוטיב הנכד חוזר גם בהמשך הסיפור ונראה שהוא משלים את מוטיב "שבעים השנה" שכן בזמנם זהו פרק זמן של כשני דורות. ראה בהמשך הגמרא שם הסיפור על אבא חלקיה נכדו של חוני המעגל ואפשר שזה הוא גם כאן או שמא נכד אחר.

²⁵ ראה בבא מציעא פד ע"א, בסופו של ר' יוחנן בעקבות הריב שהיה לו עם ריש לקיש. ולענייננו, חוני המעגל חוזר לעולם אחרי שינה של שבעים שנה (עוד מופת) ולא מוצא את מקומו. בנו כבר לא בחיים, רק נכדו (שעליו נראה בסיפור הבא). משפחתו והחברים אינם מקבלים אותו והוא מעדיף למות. האם כאן מתקיים הנידוי של שמעון בן שטח? או שמא זהו סיפור חדש שלא שייך ישירות לסיפור הקודם?

²⁶ תרגום הירושלמי הוא באדיבות גיסי משה מיה, תוך התחשבות בגרסאות שונות של מקור זה.

אמר רבי יודן גיריא: חוני המעגל זה, בן בנו של חוני המעגל היה. סמוך לחורבן בית המקדש.²⁷ יצא להר אצל פועליו. עד שהוא שם ירד גשם, בא לו למערה. בישיבתו נרדם וישן לו והיה שקוע בשנתו שבעים שנים, עד שחרב בית המקדש ונבנה פעם שנייה. לסוף שבעים שנה התעורר משנתו, יצא לו מן המערה וראה עולם מוחלף: מקום שהיה כרמים נהיה זיתים, מקום שהיה זיתים נהיה זרעים. בא לו למדינה (לעיר), אמר להם: מה קול בעולם?²⁸ אמרו לו: ואין אתה יודע מה קול בעולם? אמר להם: לא. אמרו לו: מי אתה? אמר להם: חוני המעגל. אמרו לו: שמענו שהיה בא לעזרה והיא נוהרת [מלאת אור]. בא והוזהרה [התמלאה אור] וקרא על עצמו: "בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים".²⁹

המשך הבלבי

אבא חלקיה בן בנו של חוני המעגל היה, וכשנצרך העולם לגשם היו חכמים שולחים אצלו שיבקש רחמים וירד גשם.³⁰ פעם אחת נצרך העולם לגשם, שלחו חכמים שני תלמידי חכמים אליו שיבקש רחמים וירד גשם. הלכו לביתו ולא מצאוהו. הלכו לשדה ומצאו אותו כשהוא עודר. נתנו לו שלום ולא הסביר להם פנים. בערב, כאשר אסף עצים להסקה, שם את העצים והמעדר על הכתף האחת ואת הגלימה על הכתף השנייה... כאשר הגיע אל ביתו נכנסה אשתו ראשונה, אחר כך הוא, ואחר כך החכמים. ישב ואכל לחם, ולא אמר לחכמים: "בואו ואכלו". חילק לחם לילדים; למבוגרים - אחד, ולצעירים - שנים. אמר לאשתו: יודע אני שחכמים באו משום הגשם, נעלה לגג ונבקש רחמים, אולי יתרצה הקב"ה ויביא מטר, ולא נחזיק טובה לעצמנו.³¹ עלו לגג, עמד הוא בזוית אחת והיא בזוית אחת.³² קדמו ועלו העננים מאותה פינה שאשתו עמדה בה. כאשר ירד אמר להם: משום מה באתם (חכמים)? אמרו לו: שלחונו חכמים אליך לבקש על הגשם. אמר להם: ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה.³³ אמרו לו: יודעים אנו שהמטר הוא ממך בא, אלא יאמר לנו מר דברים אלה שתמוהים לנו: מדוע כאשר נתנו למר שלום לא הסברת לנו פנים? אמר להם: שכיר יום אני, ואמרתי שלא אתמהמה (מעבודתי). – ומה טעם שם אדוני את העצים על כתפו האחת ואת הגלימה על כתפו האחת? אמר להם: טלית שאולה הייתה. לכך (ללבוש) שאלתיה, ולכך (להניח עליה עצים) לא שאלתיה...³⁴ ומדוע נתן מר לילד הגדול פרוסת לחם אחת ולקטן שתי פרוסות? אמר להם: זה, הגדול, מצוי בבית וכשרעב אוכל ואילו הקטן יושב כל היום בבית הכנסת ולומד.

אמרו לו: ומדוע באו העננים מן הפינה שבה עמדת אשתך אל הפינה שבה עמדת אתה? אמר להם: משום שהאישה נמצאת בבית ונותנת לעניים לחם וקרובה הנאתם (סיפוקם) ואילו אני נותן רק כסף ורחוקה

²⁷ בתלמוד הירושלמי, מתחיל סיפור חוני המעגל, זה שהוריד את הגשם ונזכר במשנה, בסיפור סבו, שנקרא אף הוא חוני המעגל ואשר חי בסוף תקופת בית ראשון (הכל עפ"י המדרש). משם הוא חוזר לסיפור הנכד שהוריד את הגשם. סיפור שינת שבעים השנים קודם לסיפור הורדת הגשם. זה, הראשון, הוא של הסבא, שחי בסוף בית ראשון וזה, השני, של הגשם, הוא של הנכד שחי בתקופת בית שני. בתלמוד הבבלי, הכל הוא סיפור על איש אחד - חוני המעגל מוריד הגשם שבמשנה.

²⁸ מה חדש בעולם. ובלשון צעירנו: מה קורה?

²⁹ סיפור שינת שבעים השנה של סבו של חוני המעגל שלנו, מנסה לגשר בין חורבן בית ראשון ובניית בית שני. גם חזרתו לעולם והאופן בו הוא מתקבל הם שונים בתכלית מזה שבבלי. וכבר הארכנו בהשוואת הבלבי עם הירושלמי בדברינו [בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים](#), ביום העצמאות ואכמ"ל. נחזור לנוסח הבלבי ונתמקד בו.

³⁰ סיפור זה על אבא חלקיה, נכדו של חוני המעגל (וכן הסיפור שלאחריו על חנוך הנחבא, גם הוא נכד של חוני המעגל) מובא מיד לאחר הסיפור על חוני הסבא ולא בכדי. אבא חלקיה מייצג את הצדיק הפשוט, עובד האדמה, בניגוד לסבו בעל המופת. חוני המעגל משביע את הקב"ה (לאחר שתפילתו לא נענתה) ואילו אבא חלקיה עושה מעשים טובים בשגרה ומתפלל. אבא חלקיה הוא המופת של "פועל צדק" בדרשת הגמרא במכות כד ע"א על מזמור טו בתהלים: "ה' מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך, הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו וכו'". ראה סוף הערה 19 לעיל שעובד האדמה לימד את חוני המעגל דרך ארץ. והרשינו להביא את הסיפור מתורגם לעברית עפ"י שטיינזלץ.

³¹ שלא יראה שאנחנו גרמנו לגשם שיבוא. זאת, בניגוד לסבא חוני המעגל שעג עוגה סביב עצמו (סימון המרכז) ו"מתחטא לפני המקום כבן שמתחטא על אביו". ובהמשך הוא אומר לחכמים: "ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה".

³² השווה עם תפילת יצחק ורביקה בבראשית רבה סג ה': "לנוכח אשתו - מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן". שם היו פניהם איש אל אשתו כפי שמבאר רד"ק במלכים א יז כא: "כלומר שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו", כי שם הם התפללו על צרכי עצמם. וכאן נראה שהיו מרוכזים כל אחד בפניתו (זוויתו) שכן תפילתם לצרכי הכלל.

³³ על סבו, חוני, ראינו שהירושלמי אומר: "שלא בא בענווה" (הערה 2 לעיל). האם כאן מתקן הנכד את מעשה זקנו, או שמא לא רק ענווה כאן, לא רק תפילה במקום השבעה, אלא אמונה עמוקה שהקב"ה מביא מטר ברצונו (כשיתרצה וירצה) ותפילת האדם איננה אלא "השתדלות" ולא הגורם.

³⁴ ראה שם את כל השאלות ששאלו אותו החכמים על התנהגותו ומה שענה להם. ואריכות העניין, חוץ מללמדנו הלכות דרך ארץ דרך אבא חלקיה, היא להראות את צדיקותו והתנהגותו היום-יומית כמפתח לגשם.

הנאתם.³⁵ וגם, אותם בריונים שגרים בשכונתנו, ואני מבקש רחמים שימותו, והיא ביקשה עליהם שיחזרו בתשובה, וחזרו.

חנן הנחבא בר ברתיא דחוני המעגל הוה. כי מצטריך עלמא למיטרא הוה משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה, ונקטי ליה בשיפולי גלימיה ואמרו ליה: אבא, אבא, אבא, הב לן מיטרא. - אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דיהיב מיטרא לאבא דלא יהיב מיטרא.³⁶

בראשית רבה יג ז "ואדם אין"

"ואדם אין לעבוד את האדמה" - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלהו וכחוני המעגל.³⁷

בבלי תענית שם דף כג עמוד א

בעתם - בלילי רביעיות ובלילי שבתות. שכן מצינו בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב, וצררו מהם דוגמא לדורות, להודיע כמה החטא גורם.³⁸

קדמוניות היהודים ספר יד - יוסף בן מתתיהו

וצדיק אחד חביב אלהים, חוניו שמו, שהתפלל פעם לאלהים בשעת עצירת גשמים שיסיר את הבצורת, ואלהים שמע לקולו והמטיר. (חוניו זה) התחבא בראותו שהמהומה עומדת בתוקפה והוא הובא למחנה היהודים והם דרשו ממנו שכשם שהתפלל והפסיק את הבצורת, כך יערוך תפילות נגד אריסטובלוס ובני סיעתו המורדים. וכשהתנגד וסירב, הכריחו ההמון (לכך). אז עמד בתוכם ואמר: "אלהינו מלך העולם, מאחר שאלה העומדים אתי הם עמך והנצורים כוהניך, בבקשה ממך, שלא תשמע את אלו נגד אלו ולא תקיים מה שמבקשים אלה נגד אלו". וכשעמד והתפלל תפילה זו, הקיפו אותו הרשעים שביהודים והרגוהו בסקילה.³⁹

חג שמח

ושנזכה בחורף זה למים רבים

מחלקי המים

³⁵ ראה בדומה הסיפור על מר עוקבא ואשתו, בגמרא כתובות סז ע"ב, שקפצו לתנור על מנת שלא לבייש עני שהיה מתפרנס מהם ואמרה אשתו של מר עוקבא שיניח כפות רגליו על כפות רגליה שהן נכוות פחות משום שהיא נותנת פת לעניים: "אמרה ליה: אנא שכיחנא בגויה דביתא ומקרבא אהניית".

³⁶ ובהמשך הגמרא שם מובאים מקרים רבים שחכמים ביקשו על הגשם חלקם נענו וחלקם לא. ראה בדף כה ע"א על לוי ש"הטיח דברים כלפי מעלה" ומאז צלע. האם זהו לוי בן סיסאי שהבאנו בפרשת שובה? וכן בהמשך הגמרא שם על מעשה ניסים גדולים, בראשם הסיפור על: "תאנה תאנה הוציאי פירותיך ויאכלו פועלי אבא" (שם כד ע"א) וכן: "מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק" (שם כה ע"א).

³⁷ אין טעם לגשם בלי תפילת האדם. ולפי מדרש זה, חוני המעגל ואלהו הם הסמל לתפילה נכונה לגשם, כזו שהבריות עובדים בגללה לה'. על חוני דברנו ועל אליהו, שמוריד גשם (ראה מלכים א פרק יח), ראה דברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא.

³⁸ למרות שאין מוקדם ומאוחר בתלמוד, נראה שלא בכדי מופיע סיפור זה לפני ובסמוך למעשה חוני המעגל. לא סתם כעס שמעון בן שטח על חוני המעגל. לא רק בגלל "מעשה קסמים" שעשה, אלא בגלל שהוא, שמעון בן שטח, מציג אלטרנטיבה. בימיו ירדו גשמים בלי מעשה ניסים. ואם לא יורדים גשמים, אין זה אלא בגלל החטא, כמו שכתוב בתורה בפרשת קריאת שמע ופרשת בחוקותי. ואז את החטא צריך לתקן. ואילו חוני המעגל מתחטא לפני אביו שבשמים במקום לתקן את החטא. הצדיק המתקן בשביל הציבור כולו. האם לפנינו שורש קדום של מחלוקת החסידות והמתנגדים? שמעון בן שטח הוא המתנגד - אביו הרוחני של הרמב"ם והגר"א, בעוד שחוני המעגל - בעל המופת - הוא אביו הרוחני ושורש נשמתו של הבעש"ט והמקובלים ואולי אפילו של דמויות כמו רמב"ן? ועכ"פ, ראה מקבילה למדרש זה בויקרא רבה לה י, פרשת בחוקותי, שם נזכרת גם המלכה שלומציון והגשמים היו יורדים "מלילי שבת לילי שבת", בלי לילות רביעי (ולא בערב שבת, היינו ימי שישי, שבהם אנשים טרודים בקניות לכבוד שבת, ראה גמרא תענית ח ע"ב). ראה דברינו [בימי שלומציון ושמעון בן שטח](#) בפרשת בחוקותי.

³⁹ את חוני המעגל שהפליא בניסיו להוריד גשמי ברכה לכלל ישראל, מנסים כעת היהודים להכניס אל תוך מלחמת האחים האכזרית שמסמלת את סופה העגום של מלכות החשמונאים. ראה גמרא מנחות דף סד עמוד ב (וכן הוא במסכת סוטה מט ע"ב ובמסכת בבא קמא דף פב ע"ב): "תנו רבנן: כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה, והיה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים. בכל יום ויום היו משלשלין להן דינרין בקופה ומעלין להן תמידין ... למחר שלשלו להן דינרין בקופה והעלו להן חזיר, כיון שהגיע לחצי חומה נעץ ציפורניו בחומה, ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה". ראה דברינו [בית חשמונאי](#) בחנוכה. האם זה רק סיפור על בית חשמונאי או גם על חוני המעגל?